

Asia: VN/26537/2023

Arviomuistio lautamiesten korvaamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Lausuntonne siltä osin kuin muistiossa on arvioitu vaihtoehtoja lautamiesten korvaamiseksi rikosasioissa

Yleistä

Hovioikeus lausuu oikeusministeriön lausuntopyyntöön seuraavan.

Helsingin hovioikeus puoltaa sitä, että lautamiesten korvaamista koskevaa lainsäädäntöhanketta edistetään.

Päällekkäisen työn välttämiseksi hovioikeus kiinnittää huomiota siihen, että oikeusministeriön asettama Oikeusvaltion takeet ja oikeuslaitoksen kehittämistyöryhmä (ns. Oikeuslaitostyöryhmä) on 14.4.2025 asettanut projektiryhmiä, joissa tehtävänä on laatia vastuualueellaan erityisesti projektiryhmälle kohdennettujen alustavien toimenpide-ehdotusten ja niistä saadun palautteen perusteella muistio, jonka perusteella voidaan muun muassa arvioida tarve käynnistää säädös- tai kehittämishanke tai ainakin harkita tarvittavat lisäselvitykset tällaisen hankkeen käynnistämisen arvioimiseksi. Yksi näistä toimenpide-ehdotuksista on se, että selvitetään mahdollisuutta luopua lautamiesjärjestelmästä ja että se korvattaisiin laajentamalla useamman tuomarin kokoonpanojen käyttämistä laajoissa ja vakavissa rikosasioissa (Oikeuslaitostyöryhmän alustavat toimenpide-ehdotukset, toimenpide 15).

Arviomuistiossa (s. 17) on tuotu esiin, että tyypillisiä lautamieskokoonpanossa käsiteltäviä rikoksia ovat muun muassa törkeä pahoinpitely, törkeä huumausainerikos sekä tietyt vakavammat seksuaalirikokset. Näissä rikoksissa rangaistusasteikko on tyypillisesti hyvin laaja, mikä osoittaa, että näiden rikosnimikkeiden alla käsitellään vakavuudeltaan hyvin erilaisia rikoksia. Näiden rikosten rangaistusasteikon laajuus on tuotu esiin usein myös korkeimman oikeuden ennakkopäätöksissä (esimerkiksi KKO 2020:45 kohta 13, KKO 2021:22 kohta 7, KKO 2022:80 kohta 23) seikkana, joka korostaa rangaistuksen mittaamisessa tapauskohtaisten olosuhteiden merkitystä. Näiden syiden vuoksi kokoonpanon sitominen enimmäisrangaistukseen painottaa tuomariresurssia erityisesti tällaisten seuraamusharkintakysymysten monipuoliseen käsittelyyn, mitä voidaan pitää asteikkoon perustuvan toimivaltasäätelyn keskeisenä etuna.

Toisaalta näytön arviointiin ja syyksi lukemiseen liittyvät kysymykset eivät ankarampien rangaistusasteikkojen rikosnimikkeissä välttämättä tai tyypillisestikään ole lievemmän

rangaistusasteikon rikosasioita haasteellisempia. Monimutkaiset talousrikosasiat sekä ihmis- ja perusoikeusherät rikosasiat kuten sananvapauden käyttämiseen liittyvät rikosasiat saattavat olla sekä näytöllisesti että oikeudellisesti olennaisesti haastavampia, minkä vuoksi kolmen tuomarin kokoonpanon käyttämiselle tapauskohtaisen harkinnan perusteella on myös näissä asioissa varmistettava sekä oikeudelliset että tuomioistuinten resursseihin liittyvät edellytykset.

Säädettyyn enimmäisrangaistukseen liittyvän harkinnan kanssa ristiriidassa osaltaan on se, että käsiteltäessä samassa oikeudenkäynnissä samaan vastaajaan kohdistuvia useita syytteitä ankarin enimmäisrangaistus nykyisinkin yhden tuomarin toimivaltaan kuuluvissa asioissa saattaa yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevan säännöksen (rikoslaki 7 luvun 2 §) vuoksi tosiasiallisesti olla seitsemän vuotta. Se ylittää esimerkiksi yksin ryöstön tai lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistuksen, jota koskevaa syytettyä ei puolestaan voida käsitellä yhden tuomarin kokoonpanossa.

Edellä mainitusta huolimatta hovioikeus kuitenkin yhtyy arviomuistiossa (s. 25) esitettyyn näkemykseen siitä, että kokoonpanosääntelyn on oltava mahdollisimman selkeää, yksinkertaista ja yksiselitteistä.

Soveltamisvirheistä ja tulkinnanvaraisuudesta johtuvat asian palauttamiset sitovat paitsi tuomioistuinresursseja se myös lisää asianosaisten oikeudenkäyntikuluja ja mahdollisesti vakavan rikosasian uudesta käsittelystä seuraavaa inhimillistä kärsimystä. Vaikka käräjäoikeudessa ryhdytään videotallennusuudistuksen voimaantulon myötä tallentamaan suullista todistelua, palauttamistilannetta (oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 12 a §) koskevissa perusteluissa (HE 133/2021 vp s. 61) on katsottu, että jos asia olisi palautettu esimerkiksi aiemman tuomioistuinkäsittelyntuomionvoipaisuuteen tai sen ratkaisukokoonpanon esteellisyyteen liittyvien kysymysten vuoksi, aikaisemmin vastaanotetun suullisen todistelun ottamista uudessa pääkäsittelyssä vastaan kuva- ja äänitallenteelta ei yleensä voitaisi pitää soveliaana, ja silloin lähtökohtana olisi menettelyn uusintaminen. Siten sääntelyn yksiselitteisyys on oltava keskeisenä tavoitteena.

Kokoonpano rikosasioissa

Yhden käräjätuomarin toimivaltaa on laajennettu rikosasioissa. Viimeksi vuonna 2018 tehtiin nytkin vielä voimassa oleva uudistus, jonka mukaan päätösvalta kattaa kaikki rikokset, joista ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin neljä vuotta vankeutta. Kyseinen uudistus ei vaikuttanut mitenkään oikeusturvaa heikentävästi, vaikka huolia etukäteen esitettiin. Käytäntö on osoittanut sen, että ammattimaiset käräjätuomarit pystyvät yksin ratkaisemaan oikeudenmukaisesti myös sellaisia rikoksia, joissa on ankara rangaistusasteikko. Myös rikoslaki on monesta kohtaa ankaroitunut siitä, mitä se oli vuonna 2018 (ks. mm. KKO 2021:84). Rikoslain ankaroituminen ei ole hyvä peruste kaventaa yhden käräjätuomarin päätösvaltaa.

Hovioikeus kannattaa sitä, että yhden tuomarin päätösvalta ulotetaan jatkossa kaikkiin rikoksiin, joita käräjäoikeudessa käsitellään. Joka tapauksessa raja olisi nostettava ainakin rikoksiin, joista ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin kuusi vuotta vankeutta.

Toissijaisesta vaihtoehdosta on todettava, että enimmäisrangaistuksen rajan nostaminen kahdella vuodella olisi hyvin maltillinen korotus. Kuten arviomuistion sivulta 48 ilmenee, tällöin käräjätuomarin toimivaltaan usein toistuvista rikoksista tulisi esimerkiksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja raiskaus, jotka olivat, tosin raiskaus vain osittain, yhden tuomarin toimivallassa

myös jo vuonna 2018. Käräjätuomarit ovat riippumattomia, puolueettomia ammattilaisia, joten on vaikea nähdä, miten heidän päätösvaltansa kasvattaminen nykyisestä voisi olla perustuslain kannalta ongelmallista.

Rajan kokonaan poistamisen puolesta puhuu se, että lautamiesjärjestelmää ei ole ylläpidetty oikeusturvan toteutumisen varmistamiseksi vaan maallikoiden on ajateltu tuovan tuomioistuimille legitimitettä ja tunnettuisuutta. Kun näillä viimeksi mainituilla seikoilla ei ehkä olekaan riittävää positiivista vaikutusta ja lautamiehet voidaan poistaa, jää jäljelle se käräjätuomari, joka näitä asioita nykyisinkin ratkaisee. Tämä johtaa hovioikeuden näkemyksen mukaan siihen, että asiat tulisi voida jatkossa ratkaista lähtökohtaisesti yhden käräjätuomarin kokoonpanossa.

Tätä sääntöä täydentämään voidaan lakiin ottaa säännöksiä siitä, missä tapauksissa yhden käräjätuomarin peruskokoonpanoa voidaan sitten vahvistaa joko yhdellä tai kahdella käräjätuomarilla, käräjänotaarilla taikka näiden yhdistelmällä. Tällaisella säännöksellä voidaan turvata se järkevä lähtökohta, että yhtä tuomaria vahvemmat kokoonpanot tulevat käyttöön oikeasti niissä asioissa, joissa joko oikeudellinen kysymys tai näytön arviointiin liittyvät seikat puoltavat vahvemman kokoonpanon käyttöä. Rangaistusasteikko ei ole arviomuistiossakin esitetyillä perusteilla yksinään hyvä peruste vahvemman kokoonpanon käytölle. Sen sijaan myös tuomareiden koulutukseen liittyvät seikat voisivat olla peruste esimerkiksi käräjänotaareiden käyttöön kokoonpanon lisänä.

Useamman kuin yhden tuomarin kokoonpanosta säädettäessä voidaan ottaa esille muutamia näkökohtia. Kahden tuomarin kokoonpanon käyttöön liittyvät äänestysäännökset rikosasioissa voivat arviomuistiossa (s. 40–42) todetulla tavalla tuottaa erinäisiä ongelmia. Koska äänestysäännökset on säädetty rikosasian vastaajan eduksi, voivat äänestystilanteet kasvattaa erityisesti syyttäjän ja asianomistajan muutoksenhaun tarvetta. Toisaalta äänestysääntöön liittyvää ongelmaa ei ole syytä korostaa liikaa, sillä äänestäminenkin on monipuolisemman harkinnan ja päätösneuvottelun lopputulos toisin kuin silloin, kun asian ratkaisee yksi tuomari. Tätäkin harkintaa ja neuvottelua voidaan pitää monipuolisempana kuin silloin, jos neuvottelu käydään puheenjohtajan ja lautamiesten välillä. Äänestystilanteet ovat lisäksi verraten harvinaisia, vaikkakin ne saattavat toteutuessaan kerätä runsaasti julkista huomiota.

Käräjänotaarin käyttäminen osana ratkaisukokoonpanoa voi kyseisen käräjänotaarin ominaisuuksista ja työkokemustaustasta riippuen olla hyvinkin arvokasta, minkä vuoksi tämän mahdollisuuden käyttöalaa on kannatettavaa selvittää laajemmin. Nykyisen tuomioistuinharjoittelusta annetun lain 16 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan jäsenyys kolmen tuomarin kokoonpanossa rikosasioissa sekä niin sanotussa vahvennetussa kokoonpanossa perustuu laamannin määräykseen. Säännöksen taustalla on ajatus siitä, että määräys on harkinnanvarainen ja määräystä annettaessa kiinnitetään huomiota muun ohella jutun laatuun ja notaarin edellytyksiin toimia tällaisen kokoonpanon jäsenenä (HE 252/1992 vp s. 12). Tätä lähtökohtaa on kannatettavaa soveltaa myös jatkossa.

Arviomuistiossa ei ole arvioitu portaittain määräytyvää kokoonpanovaihtoehtoa, jossa käräjänotaari voitaisiin jutun laadun tai käräjänotaarin osaamistason perusteella määrätä osaksi kokoonpanoa silloin, jos ankarimmin rangaistavasta rikoksesta voi seurata yli kuusi vuotta vankeutta. Tällaisen enimmäisrangaistuksen huomioon ottaminen olisi muutos nykytilanteeseen, jossa vastaavaa rajoitusta ei ole. Kokoonpanon osana toimimista myös vakavammissa asioissa voidaan pitää tärkeänä koulutuksellisenä tavoitteena osana tuomioistuinharjoittelua. Hovioikeuden näkemyksen mukaan esimerkiksi törkeää pahoinpitelyä tai törkeää huumausainerikosta koskevien syytteiden rajaaminen sellaiselle kokoonpanolle, johon ei voisi edes tapauskohtaisen harkinnan perusteella kuulua jäsenenä myös käräjänotaari, ei ole perusteltua kategorisesti estää. Kokoonpanosta

päätettäessä voitaisiin huomioida tuomioistuinharjoittelun tavoitteen näkökulma ja koulutuksellinen tavoite.

Käräjänotaarin käyttäminen kahden tuomarin kokoonpanossa voi arviomuistiossa käsitellyllä tavalla olla osaltaan ongelmallista. Toisaalta nykytilanteeseen verrattuna käräjänotaarin tuoma panos asian käsittelyyn voi kuitenkin olla kahta lautamiestä olennaisesti parempi, mikä olisi myös parannus nykytilaan ja minkä vuoksi tähän vaihtoehtoon ei ole syytä suhtautua täysin torjuvasti myöskään niissä rikosasioissa, joissa ankarin enimmäisrangaistus on yli 6 vuotta vankeutta. Hovioikeus kannattaa sitä, että myös tällaisissa asioissa käräjänotaria voitaisiin käyttää ratkaisukokoonpanon jäsenenä. Edelleen käräjänotaarin määrääminen osaksi tällaista kokoonpanoa tulisi perustua tapauskohtaiseen harkintaan.

Hovioikeus kiinnittää lisäksi huomiota siihen, että kustannusvaikutuksen arviointiperusteita on jatkovalmistelussa vielä syytä tarkistaa. Muistiossa on esimerkiksi arvioitu vaihtoehdon 1B (kolme tuomaria) laskennallinen kustannusvaikutus nykytilaan verrattuna noin kolme miljoonaa euroa pienemmäksi kuin vähäisemmän tuomariressurssitarpeen vaihtoehdossa 2B (osassa asioista kaksi tuomaria ja osassa kolme tuomaria), minkä syy ei selvästi ilmene arviomuistiosta.

Lausuntonne siltä osin kuin muistiossa on arvioitu vaihtoehtoja lautamiesten korvaamiseksi maa oikeusasioissa

Hovioikeudella ei ole lausuttavaa lautamiesten korvaamisesta maa oikeusasioissa.

Muistiossa on katsottu, ettei mahdollisen uudistuksen voimaantuloa ole välttämätöntä sitoa lautamiesten toimikausien nivelkohtiin. Mikä on kantanne tähän?

Hovioikeudella ei ole huomautettavaa arviomuistiossa esitettyyn kantaan siitä, että uudistuksen voimaantuloa ei ole välttämätöntä sitoa lautamiesten toimikausien nivelkohtiin. Päätymisajankohdasta riippumatta aiheellista on kuitenkin tarkkaan arvioida se, kuinka uudistuksen voimaan tullessa jo aloitetuissa pääkäsitelyissä toimineiden lautamiesten toimivalta säilyy koko lautamiesinstituution lakkaamisen yhteydessä.

Lausunnon on valmistellut hovioikeuden esittelijä Juuso Ouli

Hovioikeuden presidentti Asko Välimaa

